

**Interpretace tělesné kultury
v teoretické reflexi
socialistického způsobu života**

**JARMILA MERHAUTOVÁ
FRANTIŠEK JOACHIMSTHALER**

Výzkumný ústav tělovýchovy FTVS UK,
Praha

Z marxistického pohledu je za nejvšestrannější projev způsobu života lidí považována jejich činnost. Analýza základních forem činnosti, jejichž prostřednictvím lidé reprodukuji a dále rozvíjejí svoji existenci, uspokojují a rozvíjejí své potřeby a vstupují do konkrétních ekonomických a sociálních vztahů, zaměřující se přitom na určité cíle a hodnoty, se tedy stává podstatnou součástí výzkumu způsobu života [Filipcová - Filipce 1976: 230–254]. Přitom problém převládajících forem činnosti a zaměřenosti sfér, v nichž se realizují, nemůže být chápán abstraktně, vně konkrétních společensko-ekonomických podmínek, či odděleně od zvláštností a potencionálních možností subjektu činnosti, jímž je na výchozí úrovni individuum [Butěnko 1978: 37–50].

V našem přístupu se orientujeme na problémy tělesné kultury ve vztahu k formování socialistického způsobu života. Tělesná kultura (jakož i její základní složky — tělesná výchova, sport a turistika) nabývá v současné socialistické společnosti nových kvalitativních rysů a stále výrazněji se přetváří ve významnou sféru společenské činnosti, a to jak v rovině zdravotně preventivní, tak v rovině kulturně výchovné, ekonomické i politické [Merhautová - Joachimsthaler 1977; 1978]. Vzhledem k této skutečnosti považujeme chápání tělesné kultury jako prvku způsobu života podílejícího se jediné na fyzické reprodukci člověka nebo jako faktoru ovlivňujícího pouze způsob života jednotlivce za příliš zúžené. Tělesnou kulturu nelze redukovat na sféru prožitku, hry a emocionální relaxace, v níž jediné může člověk v současné době uspokojovat svoji biologickou potřebu pohybové aktivity, své úsilí a snažení o vyniknutí a sebe-realizaci, v níž může vybit svůj instinktivně agresivní náboj, dosáhnout „sociální rovnost“. Takové koncepce, které se objevují především v buržoazní literatuře, vesměs přehlíží dominantní roli společensko-výrobních vztahů, do nichž je vřazena tato specifická sféra mnohostranné lidské činnosti a které determinují její sociální zaměřenost. Současné odtrhují tělesnou kulturu od reálného života jedince i společnosti.

K osvětlení postavení tělesné kultury v životě jedince i společnosti přistupujeme ze zcela jiných pozic. Tělesnou kulturu chápeme jako konkrétní sféru lidské činnosti, která v sobě odráží obecné typologické rysy způsobu života formované celým společenským řádem i zvláštní a jedinečné v aktivitě a vztazích různých skupin lidí i jednotlivců a která se vyznačuje specifickým přínosem k formování osobnostního profilu občanů a způsobu jejich života v dané společnosti.

V této stati se soustředujeme na *metodologické problémy determinace obsahové stránky tělesné kultury* jako osobité formy lidské činnosti z aspektu teorie formování socialistického způsobu života.

Požadavek adekvátní a pravdivé teoretické reprodukce zkoumaného objektu nepřipouští jednostranné zaměření výzkumu pouze na jeho strukturu, nebo pouze na jeho evoluci. I objemově minimální teoretické zobrazení objektu vy-

žaduje, aby byl postižen v organickém propojení obou aspektů. Při koncipování výzkumu je nutno mít na paměti, jak zdůrazňuje I. V. Blauberger [1978], „že se vždy rozvíjí ne něco neforemného, ale vnitřně strukturovaný a organizovaný objekt; kromě toho sám vývoj ve svých zvratných, nejpodstatnějších momentech vystupuje jako hluboká přestavba struktury a organizace vnitřních a vnějších vazeb objektu ... Zároveň nelze dostatečně hluboce poznat stavbu objektu, jestliže jeho struktura není chápána jako historicky vzniklý produkt a jako předpoklad jeho dalšího rozvoje“. Takto chápaný vztah struktury a evoluce je základním metodologickým vodítkem při tvorbě koncepce a celkové strategie zkoumání tělesné kultury v rámci problematiky socialistického způsobu života. Jeho promítnutí do systémového přístupu, organicky spjatého s materialistickou dialektikou a implikujícího její principy historismu a systémovosti, umožňuje komplexní pohled a osvětlení dynamiky obsahové stavby a funkčních vazeb tělesné kultury v procesu jejího vyžívání v komponent socialistického způsobu života.

Dalším důležitým momentem je vymezení genetické příslušnosti zkoumaného objektu a přesné určení předmětné oblasti výzkumu. Za základní metodologické východisko pro objasnění podstatné genetické vazby tělesné kultury slouží dialektikomaterialistické pojmání předmětné *praktické činnosti* (tj. *materiální výroby*) jako *geneticky prvotního druhu lidské činnosti, z něhož vznikly a ve vzájemném vztahu se rozvíjely další dva základní druhy – sociálně politická a duchovní činnost*. Na tomto teoretickém základě jsou formulovány výchozí teze marxisticko-leninské koncepce přístupu ke zkoumání lidské činnosti, vystupující v roli komponentu způsobu života:

1. teze o permanentním rozvoji vnitřní struktury všech základních druhů lidské činnosti, o jejich diferenciaci a rozvětňování na další osobité typy a od nich odvozené formy činnosti;
2. teze o stále těsnějším prolínání prostoru jednotlivých druhů, typů a forem činnosti, jejich přeměně v polyfunkční sféry, jejichž působení nelze kategoricky oddělovat [Suchý a kol. 1975; Grušin 1977, 1978 aj.].

Souběžná diferenciaci a integrace druhů, typů a od nich odvozených forem činnosti vede nejen k rozšíření vlivů různých činností na jednotlivé stránky objektu, ale i k vytváření nových složitějších struktur činnosti, prohlubujícího se integrálního působení na objekt. Komponenty způsobu života představují takové složité integrované celky, naplněné různými formami činnosti, jež jsou odvozeny od různých typů a druhů lidské činnosti

Uplatnění těchto teoreticko-metodologických východisek umožňuje osvětlit tělesnou kulturu jako strukturně složitý systém činnosti, jako jednotný celek organicky propojených konkrétních forem činnosti.

Každému druhu, typu a od nich odvozeným formám činnosti jsou imanentní základní znaky, charakterizující jak lidskou činnost obecně, tak i její specifické formální a obsahové charakteristiky. Od jejich jednoty závisí efekt konkrétní činnosti v plnění dominantní funkce veškeré lidské činnosti, jímž je zachování lidského rodu a zabezpečení společenského pokroku [Afanasjev 1977: 6–45, Kagan 1974 aj.].

Podle znaků společných všem druhům, typům a formám lidské činnosti lze tělesnou kulturu charakterizovat v obecné poloze takto:

- je to konkrétní způsob existence člověka;
- je to historický jev; vznikla v určité etapě společenského vývoje a mění se v procesu vyžívání konkrétních společenských vztahů;

- je to interakce mezi subjektem a objektem, jež oba mohou vystupovat v různých formách;
- její přetvářecí charakter se uplatňuje jak vůči objektu, tak i subjektu činnosti;
- její subjekt je svou podstatou sociální, a proto i na úrovni základních operací má charakter sociální;
- její společenský efekt závisí na tom, která třída tvoří jádro subjektivního faktoru, zájmy které třídy vyjadřuje subjekt.

Studium obsahové stránky tělesné kultury jako integrovaného systému předpokládá metodologickou orientaci ve dvou směrech:

1. Orientaci na analýzu ve *vertikálním směru*, která představuje vyznačení úrovně tohoto systému podle hierarchie subjektivního faktoru činnosti. V tomto směru získáváme na *nejvyšší úrovni* zobecnění teoretickou představu o tělesné kultuře jako *osobitě formě integrální činnosti konkrétní společnosti*, v níž je prostřednictvím činnosti různých sociálních skupin, organizací a kolektivů včleněna činnost jednotlivců. V této představě se uplatňují dva vzájemně propojené obecné momenty společenské činnosti:

- celostní charakter činnosti společenských individuí;
- reálně působící systém společensko-ekonomický, determinující charakter každé z forem společenské činnosti [Leontjev 1979 aj.].

V socialistické společnosti, kde jádro subjektivního faktoru tvoří nejpokrokovější sociální třída, je cílem tělesné kultury přispět k všestrannému harmonickému rozvoji osobnosti, prohloubit socialistické a formovat komunistické společenské vztahy. Tuto činnost tedy vřazujeme do sféry rozšířené reprodukce společenského života a společenského člověka, čímž je zvýrazněn její pozitivní přínos pro společenský pokrok směřující ke komunismu.

Za *východí úroveň* při analýze obsahové stránky činnosti ve vertikálním směru považujeme *základní operace individua*, v ní obsažené. V případě tělesné kultury jsou to tělesná cvičení, která představují specifickou formu pohybové aktivity. Na základě marxisticko-leninského filozofického objasnění vztahu biologického a sociálního ve formování člověka a lidské činnosti přistupujeme k tělesným cvičením jako k momentu celostní sociálně kulturní lidské činnosti a nechápeme je ve smyslu pouhé biologické aktivity.

V obecném smyslu lze pojímat tělesnou kulturu jako jednu ze specifických sfér mnohostranné lidské činnosti, v jejímž procesu člověk vstupuje do interakce se společenským a přírodním prostředím, sféru zahrnující v sobě aktivity orientované na optimalizaci tělesného rozvoje a zabezpečení tělesné připravenosti lidí a podílející se na formování sociálně osobnostní podstaty člověka a na prohlubování mezilidských vztahů. Jako historicky podmíněná kategorie se dynamicky rozvíjí ve vztahu k rozvoji celé společnosti. V každé historické etapě se mění a rozvíjí v závislosti na možnostech, „které jí konkrétní společensko-ekonomická formace poskytuje, implikuje v sobě i progresivní hodnoty vytvořené lidstvem v této společenské oblasti v předcházejících etapách. Přístup, ideje a principy, na nichž se tělesná kultura formuje, závisí na sociálních silách, které ji usměrňují a organizují“ [Matvejev - Novikov 1976]. V socialistické společnosti vykrystalizovala tělesná kultura v celostní sociální systém, jehož vnitřní strukturu tvoří složitá hierarchie dialekticky propojených forem činnosti, orientovaných na specifické potřeby, vztahy, hodnoty a normy. V této společnosti postupně dochází k podstatné přeměně

její obsahové orientace od saturace primární biologické potřeby pohybové aktivity k zabezpečení potřeby fyzického zdokonalování v rámci všestranného rozvoje osobnosti v celospolečenském rozsahu a prohlubování socialistických společenských vztahů.

2. Při analýze obsahové stránky tělesné kultury *v horizontálním směru* je třeba soustředit pozornost na vymezení jejích základních komponentů a na osvětlení vazeb mezi stejnorodými prvky její struktury.

Zkoumáme-li tělesnou kulturu na nejvyšším stupni jejího historického vývoje, kdy vyvrává v komponent socialistického způsobu života, lze ji charakterizovat jako složitý systém činnosti, který se vyznačuje jak momenty heterogennosti, tak homogennosti. Heterogennost spočívá v tom, že obsah tělesné kultury tvoří různé formy činnosti, příslušející ke všem třem základním druhům lidské činnosti. Jsou spojeny v organický celek a ve své orientaci podřízeny specifitě interakce v této konkrétní oblasti společenské činnosti. Právě v tom spočívá homogennost tohoto složitého systému činnosti, jež se projevuje v jednotném zákonitém procesu fungování tělesné kultury a současně tento proces zabezpečuje.

V horizontálním průřezu lze tělesnou kulturu relativně členit na sféru specifických a na sféru přidružených forem činnosti. Jádrem první sféry tvoří: tělesná výchova, sport, turistika a léčebná tělesná výchova (viz tab. 1). Jsou to

Tabulka 1. Charakteristika specifických činností tělesné kultury

Forma	Obecný charakter	Specifický charakter	Cíl a výsledek
tělesná výchova		rozvíjející	pohybový rozvoj kultivace osobnosti rozvoj sociálních vztahů
sport		soutěživý	pohybové zdokonalování kultivace osobnosti rozvíjení schopnosti k maximálnímu výkonu rozvoj sociálních vztahů
turistika	formativní výchovně vzdělávací činnost pohybového charakteru	rekreační a poznávací	zvyšování adaptace k přírodnímu prostředí kultivace osobnosti rozvoj sociálních vztahů
léčebná tělesná výchova		léčebný a rehabilitační	terapie zvyšování adaptace kultivace osobnosti rozvoj sociálních vztahů

specifické a současně strukturně složité formativní, výchovně vzdělávací činnosti pohybového charakteru. Člověk v nich vystupuje v roli subjektu a současně i objektu, který provádí cílevědomou činnost, jejímž prostřednictvím působí sám na sebe. V každé z nich vystupuje do popředí, kromě uvedeného obecného základu, ještě určitá specifická stránka, podmiňující rozdíl v jejich

charakteru a obsahu. Z pohledu prvků včleněných přes systém tělesné kultury do struktury socialistického způsobu života představují tyto formy činnosti rovněž organickou symbiózu různých forem činnosti a je nutno je chápat jako složité systémy.

K tomuto specifickému jádru tělesné kultury jsou přiřčeny formy činnosti odvozené od jiných typů a forem materiálně výrobní, sociálně politické a duchovní aktivity. V souvislosti s rozdílným postavením individua v různých formách přidružených činností je možno je také v relativním smyslu členit na dvě oblasti:

První oblast představují různé formy vědecké, vývojové, pedagogické, organizační, politicko-výchovné, ekonomické, klinické a hygienicko-preventivní činnosti, jež jsou spjaty s tělesnou kulturou a kondenzují v sobě její specifiku. Individuum zde vystupuje v roli subjektu, který svojí tvůrčí činností řídí určitou oblast nebo proces tělesné kultury.

Druhou oblast přidružených forem tvoří receptivně komunikativní formy činnosti. Individuum zde přísluší role objektu, který přijímá přímo nebo zprostředkovaně informaci o pohybové činnosti, sociálních vztazích v jednotlivých oblastech tělesné kultury. Jednou z nejmasovějších forem mezi nimi je sportovní diváctví (viz tab. 2).

Tabulka 2. Příslušné typy činností zabezpečujících objektivní podmínky pro specifické činnosti tělesné kultury

Druh a typ činnosti	Objekt	Cíl a výsledek
<i>Předmětně praktická:</i> výstavba objektu výroba inventáře výroba potravin a farmak konstrukce měřících a komunikačních zařízení	přírodní umělý	produkce a reprodukce materiálních předmětů a zařízení sloužících tělesné kultuře
<i>Sociálně politická:</i> organizačně řídicí diplomacie politickovýchovná řízení ekonomiky sociálně organizační	společenské a politické procesy v oblasti tělesné kultury	rozvíjení společenských vztahů mezi organizacemi, kolektivy a jednotlivci sociální chování jednotlivce
<i>Duchovní:</i> výchovně vzdělávací vědecká hodnotově orientační ideologická informačně komunikativní estetická	přírodní umělý ideální osobnost a vztahy člověka	produkce a reprodukce specifických idejí, vědeckých poznatků, uměleckých a etických hodnot rozvoj osobnosti

Závěry

Zacilenost společnosti budující rozvinutý socialismus na utváření a kultivaci potřeb a činností pro zajištění rozšířené reprodukce člověka determinuje kvalitativní přeměnu společenského postavení tělesné kultury. Požadavek prohloubit její řízení v souladu s celkovým formováním socialistického způsobu života aktualizuje řešení řady teoretických problémů. Jedním z nich je obsahové vymezení tělesné kultury v procesu jejího vyžívání v komponent so-

cialistického způsobu života. V stati jsme se pokusili osvětlit některá metodologická východiska k analýze tělesné kultury z aspektu teorie formování socialistického způsobu života. Zvolený přístup nám dovoluje objasnit tělesnou kulturu jako specifickou formu činnosti člověka, která vyžaduje tvůrčí, samostatnou aktivitu individua a současně jej vřazuje do společnosti. V obecné poloze se tělesná kultura vyznačuje základními znaky, jež jsou společné všem druhům, typům a formám činnosti. Jsou jí však imanentní specifické charakteristiky, které ji vymezují jako specifickou formu a odlišují od jiných forem lidské činnosti. Projev těchto specifických charakteristik závisí na konkrétním subjektu a objektu zúčastněném na dílčí interakci v této oblasti. Výchozí úroveň pro objasnění specifických znaků tělesné kultury představují tělesná cvičení, jež jsou jejími základními operacemi. V souladu s marxisticko-leninským pojetím vztahu biologického a sociálního ve formování člověka chápeme tělesná cvičení ve smyslu dvouúrovňového sociálně biologického systému.

Obdobně jako ostatní komponenty způsobu života představuje tělesná kultura integrovanou sféru, která je naplněná nejen svými specifickými, ale i dalšími přidruženými formami činnosti. Při analýze těchto přidružených forem činnosti nelze pouštět ze zřetele tu skutečnost, že tyto činnosti si uchovávají své charakteristické rysy a vlastnosti, současně se však do nich promítá i specifická zaměření tělesné kultury, v jejímž systému fungují.

Tvorba teoretického modelu obsahového vymezení tělesné kultury jako komponentu socialistického způsobu života vyžaduje, aby byly řešeny další teoretické problémy, tj., aby byly

1. vymezeny potřeby, hodnoty a normy, na něž jsou zacíleny jednotlivé specifické a přidružené činnosti fungující v systému tělesné kultury;
2. osvětlena interakce mezi těmito činnostmi;
3. určeny podstatné determinanty a faktory podmiňující tuto interakci a vnější funkce těchto činností.

Tyto problémy musí být řešeny na různých hierarchických úrovních subjektu činnosti, počínaje individuem a konče konkrétní společností.

Literatura

- Afanasjev, V. G.: *Ob upravlenii processami formirovanija i žiznědějatel'nosti ličnosti*. Voprosy filosofii 1976, č. 11, s. 3–15.
- Afanasjev, V. G.: *Čeloveč v upravlenii obščestvom*. Moskva, Politizdat 1977, s. 6–45.
- Blauberg, I. V. — Sadkovskij, V. N. — Judin, B. G.: *Filosofskij princip sistěmnosti i sistěmnyj podchod*. Voprosy filosofii 1978, č. 8, s. 39–52.
- Butěnko, A. P.: *Obraz žizni: soděržanije, problemy i nērešennyye voprosy*. Voprosy filosofii 1978, č. 11.
- Čechák, V. — Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *Základní teoretická východiska chápání podstaty socialistického způsobu života*. Teor. praxe těl. vých. 26, 1978, č. 2, s. 69–70.
- Filipcová, B. — Filipec, J.: *Různoběžky života*. Praha, Svoboda 1976.
- Grušin, B. A.: *Socialističeskij obraz žizni: ponjatije i vozmožnyje napravlenija empiričeskogo issledovanija*. Voprosy filosofii 1977, č. 2, s. 24–35.
- Grušin, B. A.: *Obraz žizni gorodskogo naselenija: tipologija i faktory*. Sociologičeskije issledovanija 1978, č. 1, s. 177–191.
- Iľjičev, L. F.: *O materialističeskoj dialektike kak obščej teorii razvitija*. Voprosy filosofii 1979, č. 3, s. 3–17.
- Jaroševskij, M. G.: *O geněze subjekta naučnogo poznania*. Voprosy filosofii 1979, č. 6, s. 68–80.
- Joachimsthaler, F. a kol.: *Analýza obsahové stránky tělesné kultury z hlediska potřeb, vztahů, činností, hodnot a norem*. Teor. praxe těl. vých. 26, 1978, č. 5, s. 260–266.
- Kagan, M. S.: *Čelovečeskaja dějatel'nost'*. Moskva, Politizdat 1974.
- Leontjev, A. A.: *Dějatel'nost i obščenie*. Voprosy filosofii 1979, č. 1, s. 120–132.

- Matvejev, L. P. — Novikov, A. D.: *Těorija i metodika fizičeskogo vospitanija*. Moskva, Fizkultura i sport 1976.
- Merhautová, J. — Joachimsthaler, F.: *Funkce tělesné výchovy z hlediska tvorby socialistického způsobu života*. Sociologický časopis 1977, č. 5, s. 509—521.
- Merhautová, J. a kol.: *Teoreticko-metodologický přístup ke zkoumání tělesné kultury v propojenosti na problematiku tvorby socialistického způsobu života*. Teor. praxe těl. vých. 26. 1978, s. 197—201.
- Suchý, J. a kol.: *Celková syntetická štúdia o teórii socialistického spôsobu života*. Bratislava, VÚŽU 1975.

Резюме

Я. Мергаутова - Ф. Иоахимсталер: Определение физической культуры в теоретическом отображении социалистического образа жизни

Статья направлена на методологические проблемы детерминации содержания физической культуры как своеобразной формы человеческой деятельности, с точки зрения теории формирования социалистического образа жизни. Авторы применяют системный подход, органически связанный с принципами материалистической диалектики. При объяснении существенной генетической связи физической культуры они исходят из диалектико-материалистического понимания предметно-практической деятельности как генетически первоначальной формы человеческой деятельности, из которой возникли и во взаимоотношении развивались дальнейшие основные и от них производные формы деятельности. На самом высоком уровне характеризуется физическая культура как своеобразная форма интегральной деятельности конкретного общества, в которую посредством деятельности разных социальных групп, организаций и коллективов включена деятельность индивидов. К основным операциям индивида, входящим в физическую культуру (т. е. в физическим упражнениям), авторы подходят как к моменту целостной социально-культурной человеческой деятельности и не понимают их как всего лишь биологическую активность. Содержание физической культуры на самом высоком уровне ее исторического развития, когда она становится составной частью социалистического образа жизни, характеризуют как сложную систему деятельности, выделяющуюся как моментами гетерогенности, так и гомогенности. Ядро этой системы создают специфические формативные, воспитательно-образовательные деятельности двигательного характера. К этому специфическому ядру физической культуры присоединяются формы деятельности, произведенные от других типов и форм человеческой деятельности, которые сохраняют свои специфические черты и качества, однако, одновременно в них сочетается также специфичность направления физической культуры, в системе которой они действуют.

Summary

Merhautová J. — Joachimsthaler F.: Interpretation of Physical Culture in the Theoretical Reflection of the Socialist Way of Life

Taking into consideration the theory of the socialist way of life formation, the article analyses methodological problems concerning the determination of the contents of physical culture as a specific form of human activity. The authors apply a system approach interconnecting it in an organic way with the principles of materialistic dialectics. When explaining the substantial genetic determination of physical culture they start from the dialectical Marxist conception of objective practical activity as a genetically primary kind of human activity from which other elementary kinds as well as derived forms of activity originate and develop. At the highest level of generalization, physical culture may be defined as a specific form of a concrete society's integral activity into which activities of individuals are incorporated by means of various social groups, organizations and collectives. Elementary operations of an individual included in physical culture (i. e. physical exercise represent a moment of the total socio-cultural human activity, not only an expression of mere biological activity. At the highest level of its historical development when physical culture acquires the quality of a component part of the socialist way of life it may be characterized as a complex system of activities marked by moments of heterogeneity as well as homogeneity. The core of the system is constituted by specific formative educational movement activities. To this specific core of physical culture activities derived from other types and forms of human activities are joined. They maintain their characteristic features but at the same time are marked by specific features of the system of physical culture in the form of which they function.